

एतैर्भावनाज्ञानकर्मभिर्वाक्यशेषेदृष्टैः सहनवममनः ॥ १० ॥ व्यवसायात्मिकानिश्चयात्मिका व्याकरणसंशयः सः अनन्तात्माकर्मानुमानात् सुखदुःखलिङ्गेन कर्मणामाश्रयत्वेनानुमेयोजीवः ॥ ११ ॥ एभिरिति कालः कृतत्रेताद्वापरकलिरूपोजीवस्तदात्मकैः पुण्यापुण्यादिसंस्कारात्मभिः एभिः भावैर्भावनाभिः सर्वप्राणिजातंसमन्वितं पश्यति स्वरूपतत्त्वकलुषमिति जानाति सः समो हंसकामं कर्मनानुवर्तते ज्ञातात्मतत्त्वतया निष्कामो भवतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ इति शांति० मोक्ष० नै० भा० द्विपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५२ ॥ ॥ ७३ ॥ एवं पंचभूतानि अविद्याकामकर्माणि मनो बुद्धी चेति दशकः क्षेत्रंतोन्येकादशोऽनन्तात्मा सच लिङ्गात्मैवेति भ्रमो मा भूदिति तस्यापि दशकांतर्गतत्वं साधयति शरीरादित्यादिना स्थूलशरीराद्विप्रमुक्तमपिशरीरिणं सूक्ष्मशरीरवंतं अतएव सूक्ष्मभूतं दुर्लक्ष्यं शास्त्रोक्तैः

पंचानां भूतसंघानां संततिं मुनयो विदुः ॥ मनो नवममेषां तु बुद्धिस्तु दशमी स्मृता ॥ १० ॥ एकादशस्त्वनन्तात्मा स सर्वः पर उच्यते ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिर्मनो व्याकरणात्मकं ॥ कर्मानुमानाद्विज्ञेयः स जीवः क्षेत्रसंज्ञकः ॥ ११ ॥ एभिः कालात्मकैर्भावैर्यः सर्वैः सर्वमन्वितं ॥ पश्यत्यकलुषं कर्म समो हं नानुवर्तते ॥ १२ ॥ इति श्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्ने द्विपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५२ ॥ ॥ ७३ ॥ व्यास उवाच शरीराद्विप्रमुक्तं हि सूक्ष्मभूतं शरीरिणं ॥ कर्मभिः परिपश्यति शास्त्रोक्तैः शास्त्रवेदिनः ॥ १ ॥ यथा मरीच्यः सहिताश्चरन्ति सर्वत्र तिष्ठन्ति च दृश्यमानाः ॥ देहैर्विमुक्तानि चरन्ति लोकांस्तथैव सत्त्वान्यतिमानुषाणि ॥ २ ॥ प्रतिरूपं यथैवाप्सु तापः सूर्यस्य लक्ष्यते ॥ सत्त्ववत्सु तथा सत्त्वं प्रतिरूपं स पश्यति ॥ ३ ॥ तानि सूक्ष्माणि सत्त्वानि विमुक्तानि शरीरतः ॥ स्वेन सत्त्वेन सत्त्वज्ञाः पश्यन्ति नियतैर्द्रियाः ॥ ४ ॥ स्वपतां जाग्रतां चैष सर्वेषामात्मचितितं ॥ प्रधानाद्वैद्यमुक्तानां जहतां कर्मजं रजः ॥ ५ ॥ यथा ह नितयारात्रौ यथारात्रौ तथा ह नि ॥ वशेति षुतिसत्त्वात्मा सततं योगयोगिनां ॥ ६ ॥

कर्मभिर्योगानुष्ठानैः पश्यन्ति शास्त्रज्ञा योगिनः लिङ्गात्मानं समाधौ साक्षात् कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥ लिङ्गदेहसत्त्वे विद्वदनुभवं प्रमाणमुक्त्वा युक्तिमप्याह यथेति यथा गगनोदरे सूर्यमरीचिकानि विद्धाः संत्योपि स्थूलदृष्ट्यानगृह्यन्ते गुरुक्तयुक्त्या तु दृश्यमानास्ता एवातिविस्पष्टं गृह्यन्ते तथा देहैः स्थूलैर्विमुक्तानिरहितानि सत्त्वानि स्थूलदृष्ट्यानदृश्यन्त इत्यर्थः लोकांश्चरन्तीति शत्रंतं ॥ २ ॥ प्रतिरूपं प्रत्युपाधि सूर्यस्य तापो रश्मिमंडलमप्सु लक्ष्यते एवं सत्त्ववत्सु जीववद्देहेषु सत्त्वं सत्त्वप्रधानं लिङ्गं प्रतिरूपं प्रतिव्यक्तिसंयोगी पश्यति ॥ ३ ॥ एतदेवाह तानीति ॥ ४ ॥ सर्वेषां योगयोगिनां योगं युंजतां सत्त्वात्मा लिङ्गदेहो वशेति षुतियथेष्टं परशरीरप्रवेशादवपियोग्यो भवति आत्मनि चितितं कल्पितं कर्मजं रजः कामादिव्यसनं जहतां प्रधानस्य जगत्कारणस्याद्वैधमपृथग्भावस्तादात्म्ययोगैश्चर्यततोऽपि मुक्तानां सर्वास्ववस्थासु सर्वकालेषु च योगिनां लिङ्गदेहो वशेति षुतीति द्वयोः संबंधः ॥ ५ ॥ ६ ॥